

KEHITYSVAMMAISEN SEKSUAALISUUDEN TUKEMINEN

Jaana Lautala

Opinnäytetyö, kevät 2017

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Diakonisen sosiaalityön suun-
tautumisvaihtoehto

Sosionomi (AMK) + diakonin
virkakelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Lautala, Jaana. Kehitysvammaisen seksuaalisuuden tukeminen. Kevät, 2017. 44 sivua; 2 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, diakonisen sosiaalityön suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK) + diakonin virkakelpoisuus.

Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä kehitysvammaisten sekä ohjaajien tietämystä seksistä ja seksuaalisuudesta. Tietämystä pyrittiin lisäämään järjestämällä kahden tunnin mittainen tietoiskutapahtuma seksuaalisuudesta kehitysvammaisten toimintakeskuksessa.

Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä, jolloin kehitysvammaisilla oli mahdollisuus esittää kysymyksiä, tutkia, pohtia, saada tietoa ja vastauksia päivän aikana. Mukana oli myös ohjaajia, sekä oppimassa että tukemassa kehitysvammaisia. Tietoiskupäivän aikana selvisi yksilöllisen tuen ja ohjauksen tarpeellisuus. Kehitysvammaisilla on myös paljon vääriä mielikuvia ja tietoja aiheesta.

Teoriaosuudessa käsitellään seksuaalisuutta, kehitysvammaisuutta ja itsemääräämisoikeutta sekä tapoja lisätä kehitysvammaisten seksuaalitietoisuutta. Opinnäytetyössä pohditaan kristinuskon merkitystä seksuaalisuuden kohtaamisessa ja seurakunnan osallistumisen merkitystä tietoiskupäivään.

Opinnäytetyön jälkeen ehdotan uuden päivän järjestämistä, jotta asia tulee vielä tutummaksi ja kertautuu kehitysvammaisen mielessä. Ehdotan myös koulutusta ohjaajille, jotta heillä olisi paremmat valmiudet tunnistaa ja kohdata kehitysvammaisen seksuaalisuus. Lisäksi ehdotan työpisteisiin hankittavaksi selkokielistä materiaalia aiheesta.

Asiasanat: kehitysvammaisuus, seksuaalisuus, kommunikointi, itsemääräämisoikeus ja eettisyys

ABSTRACT

Lautala, Jaana. Supporting the development of a mentally handicapped sexuality. Helsinki, spring, 2017. 44 pages; 2 appendices. Diaconia University of Applied Sciences. Degree program in Social Services, Option in Diaconial work. Bachelor of Social Services + deacons qualification.

The purpose of my thesis was to increase the information about sex and sexuality for the benefit of both the people with intellectually disabilities as well as their nurses. There was a campaign to increase the knowledge on this subject by organizing a two hour long workshop about sexuality in a training center for the people with intellectually disabilities.

The thesis was carried out as a practical thesis, giving an opportunity for the people with intellectually disabilities to ask questions, investigate, discuss, as well as to get information and answers during the event. There were also nurses involved in the event to both learn and supervise the people with intellectually disabilities taking part. During the information event it became evident how important and necessary support and guidance is for the individual. It also became evident that there is a lot of misunderstandings and information about the subject.

The theory part covers sexuality, disabilities, self-determination as well as ways to improve sexual awareness. The thesis considers the role of Christianity in relation to sexuality as well as the importance of the church's involvement in the information event itself.

Following the completion of the thesis, I suggest that another information event should be organized to familiarize and recap the information given in the minds of those who took part in the event. I also suggest special training for the nurses working with the people with intellectually disabilities to prepare them better to recognize and to confront the sexuality of the disabilities. In addition I would also suggest that user-friendly information on the subject would be provided at workplaces.

Keywords: Intellectually disabled people, sexuality, communication, self-determination and ethicality

Sisällys

1 JOHDANTO	6
2 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS.....	8
3 KEHITYSVAMMAISUUS	9
3.1 Kehitysvammaisuuden määrittely	9
3.2 Kehitysvammaisena yhteiskunnassa	11
3.3 Itsemääräämisoikeus	13
4 SEKSUAALISUUS	14
4.1 Seksuaalisuus ja oikeudet.....	14
4.2 Seksuaaliterveys	16
4.3 Meidän asuntolassa ei saa pussata	18
4.4 Meidän asuntolassa saa pussata.....	22
5 TIETOISKUPÄIVÄ	25
5.1 Toimintaympäristö.....	25
5.2 Tietoiskupäivän suunnittelu.....	26
5.3 Tietoiskupäivän toteutus	28
5.3.1 Kommunikointipiste	28
5.3.2 Diakoniapiste	29
5.3.3 Informaatiopiste	30

6 POHDINTA	31
6.1 Kristillisyyden merkitys	31
6.2 Eettisyys ja ammatillisuus	32
6.3 Jatkotutkimus haasteet	36
Lähteet.....	38
Liite 1 Minimessut!!!	43
Liite 2 Nettisivuja seksuaalikasvatuksen tueksi.....	44

1 JOHDANTO

Yleensä pidämme itsestäänselvyytenä, että seksuaalisuus kuuluu kaikille, kunnes kohtaamme kehitysvammaisen. Vielä nykyäänkin vammaisuus itsessään herättää kanssaihmisissä, jopa hoitohenkilökunnassa, pelkoa, ahdistusta ja ihmetystä, saati kun siihen lisätään ajatus seksuaalisuudesta. Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia, jotka perustuvat YK:n ihmisoikeuksien julistukseen ja sen mukaan kehitysvammaisilla ihmisillä tulee olla samanlainen oikeus seksuaalisuuteen kuin kenellä tahansa ihmisellä. (Korhonen 2011, 10–11; Suomen YK-liitto, 2015.) Pohtiessamme vammaisten seksuaalisuutta, on lähdettävä siitä, että vammaisten ja muiden ihmisten seksuaalisuus on hyvin samankaltaista.

Työskentelen Mäntsälän toimintakeskuksessa päiväaikaisen toiminnan vastavana ohjaajana. Tehtäväni on arjen ja asiakastyön johtaminen. Asiakkaina toimintakeskuksessa on kehitysvammaisia, mielenterveyskuntoutujia, sekä kuntouttavassa työssä olevia aikuisia. Iältään asiakkaamme ovat 18–76 vuotiaita miehiä sekä naisia.

Suomessa voimassa oleva laki kehitysvammaisen erityishuollosta oikeuttaa palveluihin henkilön, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt. Lain sisältämiin palveluihin kuuluu työtoiminnan järjestäminen, tarpeellinen ohjaus, kuntoutus sekä toiminnallinen valmennus. (Laki kehitysvammaisen erityishuollosta, § 1 & 2. 20.5.2016.) Mäntsälän toimintakeskus on Eteva kuntayhtymän toimipiste. Asiakkaaksi toimintakeskukseen tullaan kunnan sosiaalityöntekijän kautta. Verkostoomme kuuluu Etevan asiantuntijat kuten psykologit, erikoisohjaajat, toimintaterapeutit ja sosiaalityöntekijät. Teemme myös yhteistyötä kuntien sosiaalityön, oppilaitosten, vakuutusyhtiöiden sekä perheiden kanssa.

Joudumme päivittäin pohtimaan työssämme asiakkaiden esiin tuomia asioita. Asiakkaillamme on halu elää kuten muutkin ihmiset, ja sosiaalinen media lisää heidän tietoisuuttaan monin eri tavoin. Tällä hetkellä toimintakeskuksessa on paljon seurustelevia pareja sekä henkilöitä, joille seksi ja seksuaalisuus ovat

ajankohtaisia asioita, mutta tietoa seksuaalisuudesta ei kuitenkaan ole. Heidän kuulemansa ja näkemänsä viestintä mediassa ja somessa sekä kavereilta ja läheisiltä kuultu, herättää heissä ajatuksia, joihin heidän ymmärrys ei välttämättä kuitenkaan riitä. Heillä voi olla tietämättömyyttä, väärin ymmärrystä, odotuksia, toiveita, kokemuksia ja paljon kysymyksiä seksistä. Myös hyväksikäytön vaara lisää tiedon tarvetta. Kehitysvammaisen sairaus tai vamma saattaa olla niin hallitseva, että seksuaalisuus jää kokonaan huomioimatta. Tällöin kehitysvammaisen saattaa reagoida aggressiivisella käytöksellä seksuaalisuuden haasteisiin, ja jos lähihenkilö ei tunnista seksuaalisuuden olemassaoloa, aggressiivisen käytöksen syytä etsitään väärästä paikasta.

Opinnäytetyöni tarkoituksena on järjestää seksuaalitiedon lisäämiseksi tietoiskutilaisuus yhdessä seurakunnan ja Etevan asiantuntijoiden kanssa. Tilaisuudessa ohjaajat sekä asiakkaat saavat tietoa seksuaalisuudesta ja siitä, mistä tietoa voi etsiä sekä miten tukea kehitysvammaista seksuaalisuudessa ja sen monimuotoisuudessa. Tiedon ja näkyvyyden lisäämisellä poistetaan myös ennakkoluuloja ja asenteita sekä tehdään aihetta helpommin lähestyttäväksi, arkipäiväiseksi. Madaltunut puheeksi ottamisen kynnys onkin yksi seksuaalikasvatuksen tavoitteista (Oksanen & Öro 2015, 75).

Opinnäytetyön teoriaosuudessa käsittelen kehitysvammaisuutta, seksuaalisuutta sekä itsemääräämisoikeuden merkitystä. Koska suoritan kaksoistutkimuksen, pohdin myös kristillisyyden merkitystä seksuaalisuudessa. Jotta aloittamani valistus ei loppuisi tähän opinnäytetyöhän, pohdin keinoja aiheen ylläpitämiseen jatkossa.

Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä. Suomen YK-liitto. YK:n ihmisoikeuksien julistus

2 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS

Opinnäytetyön tarkoituksena on lisätä tietämystä kehitysvammaisten seksuaalisuudesta. Käytännön työssä olemme huomanneet, ettei kehitysvammaisen lähihenkilöillä ole riittävästi tietoa kehitysvammaisen seksuaalisuudesta, eikä siitä mistä tietoa voi etsiä. Myös kehitysvammaisen on vaikea saada tietoa seksuaalisuudesta lähihenkilöiden asenteiden tai tietämyksen puutteen vuoksi. Myös vuorovaikutuksen puutteet voivat olla tiedon saannin esteenä.

Kehitysvammaisen seksuaalisuudesta on tehty joitakin opinnäytetöitä aiemmin. Mutta aihe on silti vielä aika tuntematon ja tarvitsee paljon huomiota, jotta myös kehitysvammaisen seksuaalisuus tunnistetaan. Opinnäytetyön tavoitteena on tuoda tiedoksi, että myös kehitysvammaisella on oikeus seksuaalisuuteen.

3 KEHITYSVAMMAISUUS

3.1 Kehitysvammaisuuden määrittely

Kehitysvammaisuus käsitteellä on monta eri määritelmää. Suomessa voimassa olevan kehitysvammalain mukaan kehitysvammaisella tarkoitetaan henkilöä, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi (Laki kehitysvammaisen erityishuollosta, § 1 & 2. 20.5.2016). Uusien asioiden oppiminen ja käsitteellinen ajattelu voi olla kehitysvammaiselle ihmiselle haastavaa. Kehitysvammaisen selviytymiseen arjessa vaikuttaa yhteiskunta, elinympäristö, riippuvuus toisista ihmisistä, ympäristön asenteet, ennakkoluulot ja syrjintä sekä teknologia. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 14–15.) Kehitysvamma ei kuitenkaan rajoita kaikkia ihmisen toimintoja. Kehitysvammaisilla ihmisillä on erilaisia taitoja ja vahvuuksia, mutta he tarvitsevat apua ja tukea asioiden ymmärtämiseen, oppimiseen, arjen toimintoihin sekä omien vahvuksiensa löytämiseen.

Kehitysvamman aste vaihtelee vaikeasta vammasta lievään. Monilla kehitysvammaisilla ihmisillä on lisävammoja, jotka saattavat vaikeuttaa liikkumista, puhetta tai vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. Suomessa on kaikkiaan noin 40 000 kehitysvammaista henkilöä, joista kaikkein vaikeimmin kehitysvammaisia ja monivammaisia ihmisiä on 5–10 %. Kehitysvammaisuutta voidaan tarkastella perinteisesti lääketieteen ja diagnoosien näkökulmasta. Rinnalle on tullut toimintakyvyn näkökulma sekä sosiaalinen näkökulma, joissa enemmän otetaan huomioon kehitysvammaisen valmiudet selviytyä arjessa. (Vernerinet.net.2016.)

WHO:n tautiluokituksessa kehitysvammaisuus tarkoittaa ennen aikuisikää alkannutta, merkittävästi pysyvää sekä alentunutta kykyä ymmärtää ja oppia uusia tai monimutkaisia asioita sekä haasteista selviytyä itsenäisesti arjessa. Vammaisuus riippuu myös ja ennen kaikkea siitä, missä määrin ympäristötekijät tukevat henkilön osallistumista ja osallisuutta yhteiskuntaan. (World Health Organisation 2010.)

Yli 90 prosenttia kehitysvammalain mukaisia palveluja saavista henkilöistä täyttää myös American Association on Mental Retardationin esittämät älyllisen kehitysvammaisuuden kriteerit, joiden tulee ilmetä ennen 18 vuoden ikää. Niiden mukaan kehitysvammaisuudelle on ominaista keskimääräistä heikompi älyllinen toimintakyky, jolloin älykkyydosamäärä on alle 75 ja samanaikaisesti henkilöllä tulee olla haasteita kahdella tai useammalla itsenäisen selviytymisen kannalta tärkeiden taitojen osa-alueella. Nämä alueet ovat kommunikaatio, itsestä huolehtiminen, kotona asuminen, sosiaaliset taidot, yhteiskunnassa toimiminen, itsehallinta, terveys ja turvallisuus, toiminnallinen oppimiskyky, vapaa-aika ja työ. (Kaski, 2002.)

Maailman terveysjärjestön tautiluokituksessa ICD-10 älyllisen kehitysvammaisuuden muotoja ovat lievä, keskivaikea, vaikea ja syvä älyllinen kehitysvammaisuus. Pitää kuitenkin muistaa, että älylliset kyvyt voivat muuttua kuntoutuksen myötä eikä niihin saa jumiutua. Lievästi kehitysvammaisena pidetään henkilöä jonka älykkyydosamäärä on 50–69 välillä, jolloin toimintakykyä voidaan verrata 9–11 vuotiaan lapsen kehitysikänsä. Lievästi kehitysvammaisella on todennäköisesti oppimisvaikeuksia koulussa, aikuisena hän pystyy asumaan itsenäisesti tai tuetusti ja käymään töissä yksilöllisen suunnitelman mukaisesti. Useissa arkipäivän asioissa kuten asioinnissa ja rahankäytössä hän tarvitsee tukea ja ohjausta. (Kaski ym. 2012, 16–21.)

Keskivaikeasti kehitysvammainen on älykkyydosamäärältään 35–49 välillä ja toimintoja voidaan verrata 6–8 vuotiaan lapsen ikään. Keskivaikeasti kehitysvammaisilla esiintyy merkittäviä kehityksen viivästymiä lapsuudessa, mutta useimmat heistä oppivat huolehtimaan itsestään ja kommunikoimaan ymmärrettävästi eri kommunikaatiomenetelmin. Aikuisena he tarvitsevat yksilöllistä tukea yhteiskunnassa selviytymiseen, asumiseen ja päiväaikaiseen toimintaan. (Kaski ym. 2012, 16–21.)

Henkilö, jolla on vaikea älyllinen kehitysvamma, on älykkyydosamäärältään 20–34 ja hänen toimintakyky on verrattavissa 3–5 vuotiaaseen lapseen. Hän on riippuvainen muista ihmisistä sekä tarvitsee jatkuvaa tukea ja ohjausta. Syvästi

kehitysvammaisen henkilö on täysin riippuvainen muista ihmisistä ja jatkuvan ympärivuorokautisen hoidon tarpeessa. Hänen älykkyydosamääränsä on alle 20 ja toimintakyky vastaa 0–2 vuotiasta. (Kaski ym. 2012, 16 -21.)

3.2 Kehitysvammaisena yhteiskunnassa

Suhtautuminen vammaisiin on vaihdellut vuosikymmenien kuluessa. Keskiajalla Saksassa ihailtiin terveyttä, Koraani kehotti pitämään vammaisia Jumalan lapsina, ja Matteuksen evankeliumissa (Matt.15:29) Jeesus paransi sairaita. Kun vammaisuuden syy oli tuntematon, väärät käsitykset ja taikausko valtasivat ihmisten mielet. Suomessa kehitysvammaiset hoidettiin aluksi mielisairaaloissa ja kunnalliskodeissa poissa ihmisten silmistä. 1877 aloitti ensimmäinen kehitysvammaisille tarkoitettu koulu ja 1890 kehitysvammaisten laitos Hämeenlinnassa, jossa edelleenkin toimii Perttulan erityisammattikoulu. Vuonna 1978 voimaan tullut kehitysvammalaki siirsi palveluja laitoksista avohuoltoon ja tavoitteena oli kehitysvammaisen yhdenvertainen elämä muiden ihmisten kanssa. (Kaski ym. 2012, 260–263.) Kehitysvammahuollossa on tultu pitkä matka eristämisestä laitosten kautta nykyajan normalisointiin.

Kehitysvammaisuus ei ole este onnellisuudelle! Monet kehitysvammaiset selviytyvät arjesta yhteiskunnan ja tukiverkostonsa avulla. Sosiaali- ja terveysministeriö vastaa vammaisten henkilöiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä, palvelujen kehittämisestä sekä toimeentulon turvaamisesta. Suomen vammaispolitiikan periaatteena on vammaisten henkilöiden oikeus yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen, syrjimättömyyteen sekä tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin. Julkiset palvelut ja ympäristö tulisi suunnitella kaikille sopiviksi ja esteettömiksi. Jos julkisten palvelujen apu ei riitä vammaiselle henkilölle, hän on oikeutettu saamaan erityispalveluja, kuten asumis-, apuväline-, kuljetus- ja tulkkauspalvelua. (Sosiaali- ja terveysministeriö i.a.)

Eri lait turvaavat vammaisten oikeuksia. Vammaispalveluista säädetään sosiaalihuoltolaissa, vammaispalvelulaissa ja kehitysvammalaissa. Perustuslaki ja yhdenvertaisuuslaki turvaavat vammaisten syrjimättömyyden. Lakien tavoitteena on tukea vammaisen henkilön osallisuutta, omatoimisuutta sekä työ- ja toimintakykyä. Vammaispalveluiden toteuttamisesta vastaavat pääosin kunnat. Kunnan sosiaalityöntekijä laatii yhdessä henkilön ja hänen tukiverkostonsa kanssa vammaiselle henkilölle henkilökohtaisen palvelusuunnitelman, jossa hänen tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet selvitetään. (Sosiaali- ja terveysministeriö i.a.)

Vuodesta 2013 on kokoontunut sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä, jonka tehtävänä on yhdistää nykyinen vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki uudeksi vammaispalveluja koskevaksi erityislaiksi. Uuden lain tarkoitus on turvata yhdenvertaiset palvelut kaikille, sekä lisätä vammaisen henkilön mahdollisuutta osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen. Työryhmä on ehdottanut säädettäväksi lain vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista. Laki täydentäisi sosiaalihuoltolakia ja terveydenhuoltolakia. Uusi laki turvaisi erityispalvelut niille vammaisille jotka eivät saa muiden lakien perusteella tarvitsemiaan palveluja suoriutuakseen arjesta. Lakia laativa työryhmä neuvottelee sidosryhmien ja vammaiskentän toimijoiden kanssa lakia muokatessaan. Lain on tarkoitus tulla voimaan vuonna 2019. (Vammaispalvelujen käsikirja 2016.)

Sosiaalidemokraattisen puolueen kansanedustaja Anneli Kiljunen (2012) kirjoittaa blogissaan pitävänsä ensiarvoisen tärkeänä ihmisten välistä tasa-arvoa ja ihmisen kunnioittamista juuri sellaisena kuin hän on. Kiljusen mielestä jokainen ihminen on ennen kaikkea ihminen ja kehitysvammaisuus on ihmisen ominaisuus joka ei saisi tehdä henkilöstä syrjittyä. Kiljunen korostaa, että jokaisella ihmisellä on haaveita, unelmia, vahvuuksia, heikkouksia sekä hyviä että huonoja päiviä. Jokaisella on oma ainutlaatuinen elämänsä. Siksi ihmisiä ei pitäisi luokitella tai yleistää. Kinnusen mielestä meidän vammattomien on syytä puhua vammaisten ihmisten puolesta, arkisten esteiden poistamiseksi.

Kiljunen pitää lähtökohtana ja tavoitteena kaikessa vammaispolitiikan kehittämässä perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteuttamista. Vammaisella henkilöllä

on oikeus kuulua joukkoon ja oikeus saada äänensä kuuluviin. Vammaisellakin on itsemääräämisoikeus, oikeus päättää omista asioistaan. Vammainen ei halua tulla holhotuksi vaan olla itsenäinen oman elämänsä asiantuntija.

3.3 Itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeus tarkoittaa henkilön oikeutta määrätä itseään koskevista asioista sekä omasta elämästään joko itsenäisesti tai tuettuna. Itsemääräämisoikeuden perustana on jokaisen oikeus tasa-arvoon, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Itsemääräämisoikeus sisältää fyysisen ja psyykkisen koskemattomuuden sekä kunnioittavan kohtelun. Kenenkään vapautta ei myöskään saa riistää edes sairauden tai vamman perusteella. (Verner 2016.) Kehitysvammalaki muutettiin 10.6.2016. Muutoksilla pyritään vahvistamaan kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista. Kehitysvammainen otetaan lain myötä entistä enemmän mukaan oman elämänsä suunnitteluun. Lisäksi muutosten tavoitteena on vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä erityishuollossa. (Kuntainfo 26.5.2016.)

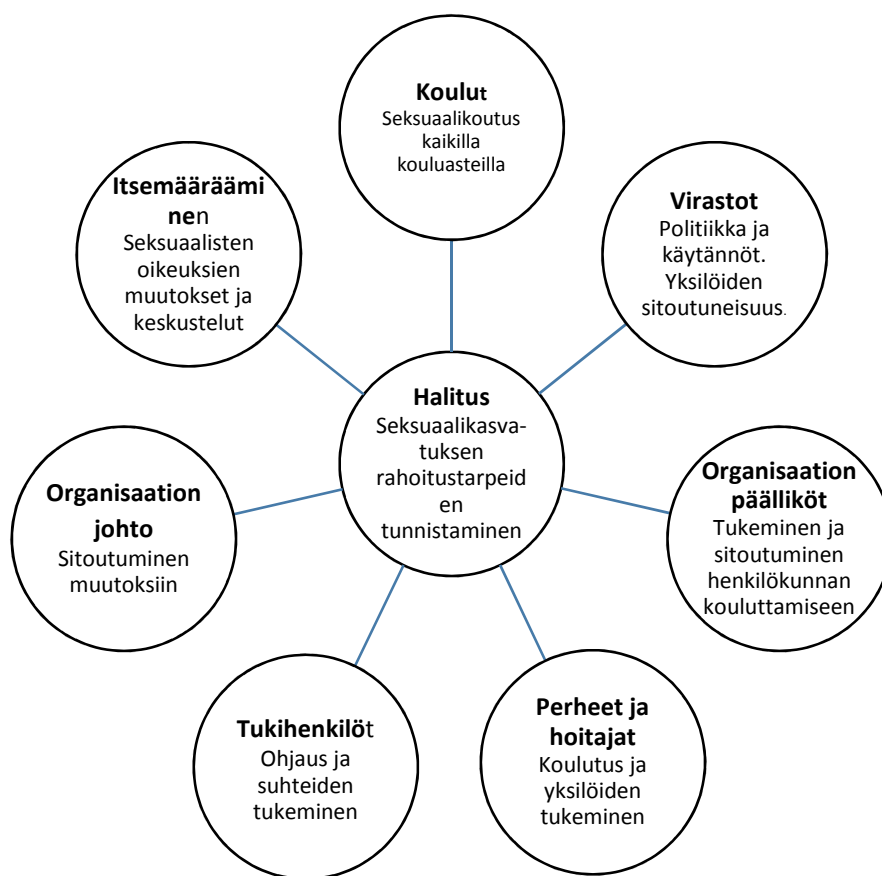
Kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden toteutuminen arjessa on usein riippuvainen palveluja tuottavista organisaatioista ja niiden henkilökunnan toiminnasta. Organisaation rakenteet ja toimintatavat, sekä henkilökunnan asenteet ja arvot, voivat joko edistää tai estää vammaisen itsemääräämisoikeuden toteutumista. Ihmisen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että ihminen uskoo omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa ja siihen että voi omalla toiminnallaan vaikuttaa valintoihinsa. Haasteena itsemääräämisoikeuden toteutumiselle voi olla myös kommunikoinnin haasteet, jolloin kehitysvammainen ei kykene ilmaisemaan itseään niin että muut ymmärtäisivät häntä tai hän muita. Onkin tärkeää saada henkilön oma mielipide selville erilaisin keinoin, kuten kommunikoinnin apuvälineiden avulla. (Verner 2016.)

4 SEKSUAALISUUS

4.1 Seksuaalisuus ja oikeudet

Seksuaalisuus käsite on yleistynyt vasta 1900-luvulla. Seksuaalisuus ei ole ainoastaan seksiä vaan siihen liittyy myös seksuaalinen suuntautuminen, biologinen sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuoliroolit, mielihyvä, erotiikka ja lisääntyminen. Seksuaalisuus on jokaisen ihmisen perusoikeus ja se perustuu kaikille ihmisille kuuluvaan vapauteen, ihmisarvoon ja tasavertaisuuteen. Seksuaalisuus on ihmisen voimavara ja perustarve joka tuottaa tyydytystä, edistää terveyttä, välittää rakkautta ja syventää parisuhdetta. (Bildjuschkin 2015,9.) Seksuaalisuus on osa ihmisen minäkuvaa koko hänen elinikänsä, oli henkilö sairas, vammainen, terve, nuori tai vanha. Seksuaalisuuden kokemiseen vaikuttavia tekijöitä ovat kulttuuri, uskonto, elinympäristö, oma kokemus- ja tunne sekä opittu ja kuultu tieto. Henkilön omaa seksuaalisuuden kokemista ei voi kukaan toinen määrittellä. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010,6.)

Kehitysvammaisten seksuaalisuus on historiallisesti katsottuna ollut eräänlainen myytti. Kehitysvammaisia on pidetty ikuisina lapsina, eikä heillä katsottu olevan seksuaalisia tarpeita. Kuviossa 1 todetaan asenteiden muutoksen riippuvan monesta eri tekijästä. Kehitysvammaisen tulee saada jo koulussa oikeaa tietoa seksuaalisuudesta. Kehitysvammaisilla tulee olla mahdollisuus seksuaaliterveysneuvontaan ja lähihenkilöillä tulee olla riittävästi tietoa kehitysvammaisen seksuaalisuudesta, kyetäkseen tukemaan ja ohjaamaan heitä siinä. Perheiden, hoitajien ja ympäristön asenteet seksuaalisuuteen ja sen moninaisuuteen vaativat usein muokkautumista, jotta kehitysvammaisen seksuaalisuus tunnustetaan. Kehitysvammaisten seksuaaliset oikeudet täytyy tuoda ihmisten tietoon. Lainsäädännöllä ja yhteiskunnan asenteilla on vaikutusta kehitysvammaisten seksuaalisuuden tunnustamiseen. Erilaiset projektit ja kehittämistoimet tarvitsevat hallitukselta tukea rahoituksen ja myönteistä mielipidettä asian tärkeydestä. (Owen & Griffiths 2009, 205–211.)

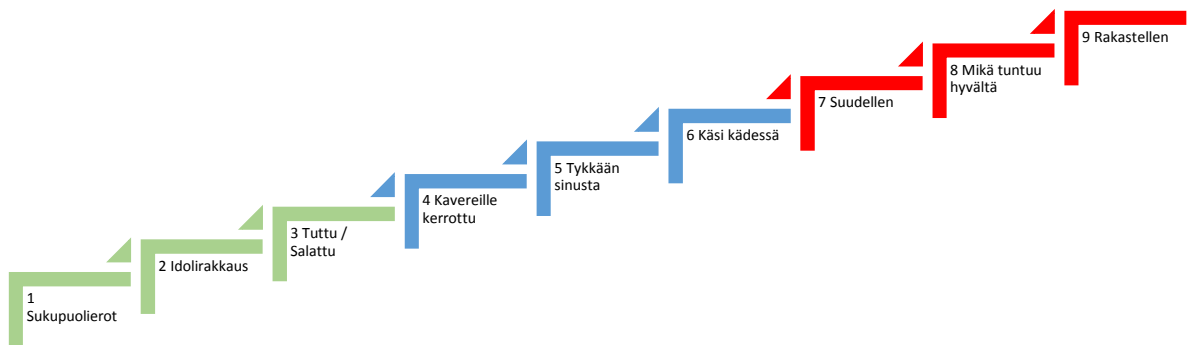

KUVIO 1. Kehitysvammaisen seksuaalisiin oikeuksiin vaikuttavat tekijät. (Owen & Griffiths 2009, 209.)

Seksuaalioikeuksille ei ole yhtä ainoaa määritelmää, vaan eri järjestöillä on omansa. Kaikille kuitenkin on yhteistä ihmisoikeuksien turvaaminen. Seksuaalioikeudet käsittävät ihmisen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin, niin fyysisen, psyykkisen kuin sosiaalisenkin. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 11.) Ihmisen seksuaalioikeuksiin kuuluu oikea tieto, seksuaaliterveyspalvelut, välineet ja tuki, näiden puuttuminen on seksuaalioikeuksien rikkomista, siinä missä seksuaalinen väkivaltaakin. (Korhonen 2011, 10–11.)

4.2 Seksuaaliterveys

Hyvän seksuaaliterveyden perustana on seksuaalioikeuksien kunnioittaminen, myönteinen suhtautuminen seksuaalisuuteen, seksuaalikasvatus sekä seksuaaliterveyspalvelut. Seksuaaliterveys pitää sisällään seksuaalisen kehityksen, sukupuolielämän ja sukupuolielimiin liittyvät asiat. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 7.) Seksuaaliterveydestä huolehtiminen on osa hoitotyötä. Kehitysvammainen henkilö tarvitsee usein erityistä ohjausta seksuaaliterveyden hoidossa, kuten hygieniassa ja ehkäisyssä (Oksanen & Öro 2015, 73). Kehitysvammainen tarvitsee luotettavaa ihmistä joka kykenee antamaan oikeaa tietoa seksuaalisuudesta. Kuviossa 2 kuvataan seksuaalisuuden portaisuutta. Tiedon antajan on tärkeää tietää seksuaalisuuden kulkevan porrasmallia pitkin. Seksuaalisuuden portailla kuljetaan yksilöllisesti oman kehityksen tahdissa. Jokainen kehitysporras lapsuudesta murrosikään ja aikuisuuteen on tärkeää saada elää rauhassa, omaan tahtiin ja turvallisesti. (Korteniemi – Poikela & Cacciatore 2015, 6–13.)

KUVIO 2. Seksuaalisuuden portaat

Seksuaalisesti terve ihminen nauttii ja iloitsee omasta seksuaalisuudestaan ja kykenee luottamukselliseen ja turvalliseen kumppanuuteen, joka ei riko hänen tai toisen henkilön itsemääräämisoikeutta (Valkama 2003, 12).

Seksuaalikasvatus on osa seksuaaliterveyttä. Seksuaalikasvatuksen osa-alueet ovat valistus, opetus, neuvonta ja ohjaus. Seksuaalikasvatus tukee ihmistä kasvamaan sinuksi oman seksuaalisuutensa kanssa riippumatta henkilön suuntautumisesta. Seksuaalikasvatuksella annetaan myös tietoa vastuusta ja seksuaalisesta häirinnästä ja siitä mikä on sallittua ja mikä ei. Nuori tarvitsee tietoa ja tukea voidakseen tehdä valintoja ja kokeakseen itsensä hyväksi ja ainutkertaiseksi (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 7). Seksuaaliset kokemukset ja tuntemukset saattavat ahdistaa ja hävettää. Omat arvot saattavat olla ristiriidassa kehon tuntemusten kanssa. Tällöin olisi hyvä että lähellä on joku jolle voi puhua. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 58.) Voidaan sanoa että kaikki ihmistyötä tekevät ovat omalla tavallaan seksuaalikasvattajia (Oksanen, Hritcu & Martonen-Kankaanpää 2016, 4).

On melko yleistä olettaa että kaikki ihmiset ovat heteroseksuaaleja, poikia tai tyttöjä. Oletus ei kuitenkaan aina pidä paikkaansa, vaan ihmisten seksuaalisuus on yksilöllistä. Henkilö voi olla esimerkiksi homo - tai biseksuaali, eikä sukupuolikaan aina ole niin itsestään selvyyttä. Myös heidän ainutkertaisuutensa tulee huomioida ja kunnioittaa heitä ihmisinä. Seksuaalikasvatuksella pyritään lisäämään suvaitsevaisuutta. Jokaisen on saatava elää oma elämänsä omanlaisenaan, turvassa ja kenenkään tuomitsematta. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 67.) Jotta ihminen voi rakastaa itseään juuri sellaisena kuin on, tulee hänen saada hyväksyntää myös ympäristöltään. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 97). Tieto moninaisuudesta on tärkeää henkilölle itselleen, jotta hän pystyy määrittämään omaa seksuaalisuuttaan löytämällä kuvauksen joka kuvaa hänen tunnettaan itsestään. (Oksanen & Örö 2015, 73).

Seksuaaliterapeutti Kirsi-Maria Örön (2017) mukaan tarve erityistä tukea tarvitsevien nuorten seksuaalikasvatukselle on suuri. Vammaisella on samat seksuaaliset ominaisuudet kuin muillakin ihmisillä, mutta tietoa yleensä paljon vähem-

män. Kaikilla ihmisillä tapahtuu kasvun myötä samat muutokset kehossa ja seksuaalisuus on läsnä kaikilla ja kaikkialla. Öro sanoo että kehitysvammaiselle on erityisen tärkeää turvakasvatus, johon liittyy itsekunnioituksen löytämistä sekä itsemääräämisoikeuden opettelua. Kehitysvammaiselle on myös tärkeää tuntea itsensä viehättäväksi ja hyväksytyksi. Vammaisille annettavan tiedon tulee olla yksilöllistä ja ymmärrettävää. Selkokielisyys ja esteettömyys ovat keinoja joilla tiedon saatavuutta ja tavoitettavuutta voidaan parantaa.

4.3 Meidän asuntolassa ei saa pussata

Työssäni kehitysvammaisten toimintakeskuksessa kuulen päivittäin pohdintaa käytävillä. Miksi en voi saada lapsia? Miksi en saa seurustella? Mitä se seksi on? Oletko harrastanut seksiä? Meidän asuntolassa ei saa pussata! Rakkautta ja rakastettuna olemisen tunnetta ei voi keneltäkään kieltää. Seksuaalisuus on eräs ihmisyyden tärkeistä, myös terveyttä tuottavista ulottuvuuksista, eikä sitä saisi rajoittaa. Kehitysvammaisilla on samat seksuaalioikeudet kuin meillä muillakin.

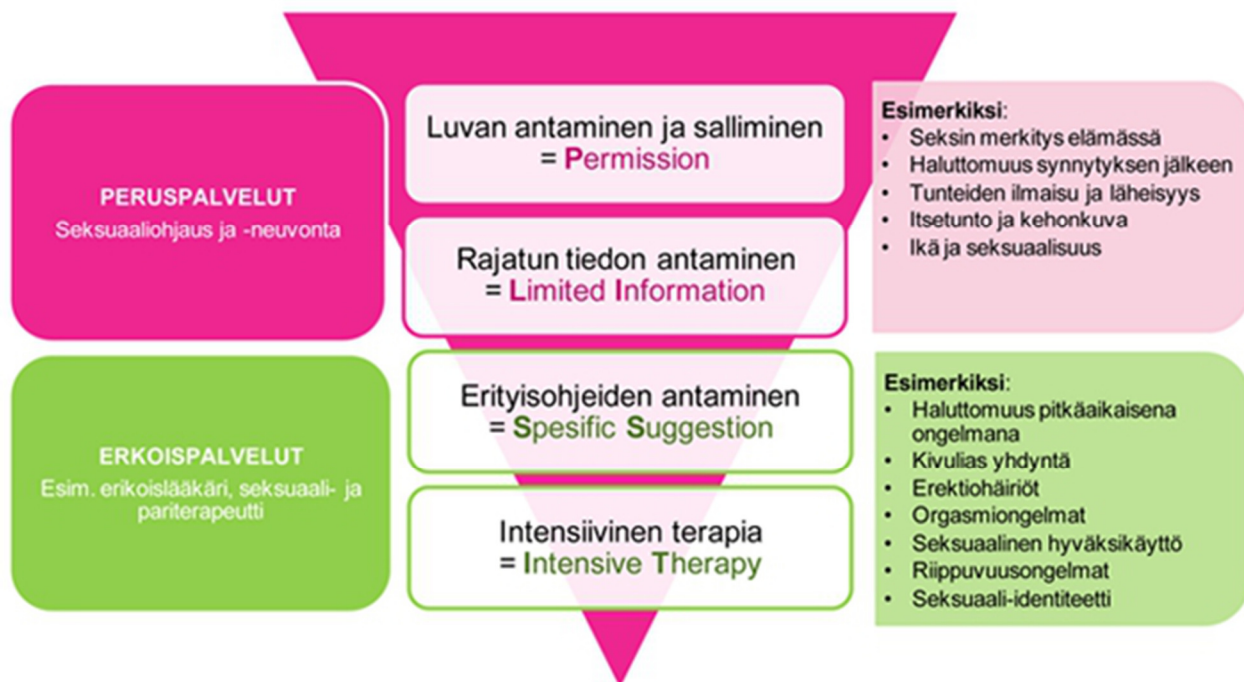
Seksuaalikasvatuksen ensisijainen tarkoitus on tukea seksuaalioikeuksien toteutumista. Puhuttaessa vammaisten henkilöiden seksuaalisuudesta, on tärkeää opettaa henkilö toteuttamaan omia seksuaalioikeuksiaan niin, ettei hän riko toisten ihmisten oikeuksia. Myös seksuaalisuutta säätelevät lait ja säädökset on tuotava tietoon, vammaisen tulee tietää että esimerkiksi itsetyydytys julkisella paikalla on kiellettyä. (Oksanen & Öro 2015, 72.) Kehitysvammaisella on yleensä vähemmän tietoa seksuaalisuudesta kuin muilla. Vaikka seksuaalikasvatus on nykyään osa opetussuunnitelmaa, ei kehitysvammaisen saa samanlaista opetusta seksistä kuin ikätoverinsa normaaliluokilla. Seksuaalikasvatuksen ulkopuolelle jää edelleen henkilöitä koulu- ja paikkakuntakohtaisten erojen vuoksi. Opettaja saattaa ajatella, ettei kehitysvammaisen tarvitse seksuaalikasvatusta, tai opettajalla ei ole itsellään tarpeeksi tietoa aiheesta. Myös opettajan henkilökohtainen asenne seksuaalisuuteen saattaa olla tiedon saannin esteenä. (Kuoppala 2011, 15–17.)

Kehitysvammaainen on usein riippuvainen lähipiirinsä ihmisistä, joten hänen seksuaalioikeuksien toteutumisen esteenä voi olla perheiden ja työntekijöiden omat asenteet. Siksi seksuaalikasvatus tulee ulottaa myös kehitysvammaisen lähipiiriin ja keskustella lähiyhteisön arvoista, jotta kehitysvammaainen ei saa ristiriitaista tietoa ja ohjausta, vaan kaikilla on yhteinen näkemys asiasta. On melko yleistä, että vammaisen ihmisen puolesta ajatellaan, eikä häntä oteta mukaan omaa elämänsä koskeviin päätöksiin. Tulee muistaa ettei aikuisen ihmisen, vammasta huolimattaan, tarvitse kysyä lupaa seksuaalisuuden toteuttamiseen keneltäkään vaan hänellä on itsemääräämisoikeus.

Kaikilla kehitysvammaisten kanssa työskentelevillä tulisi olla tietoa ja taitoa ohjata kehitysvammaista seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä ja osata ottaa huomioon sairauksien ja lääkityksen vaikutus ihmisen seksuaalisuuteen. Lähihenkilöt tarvitsevat usein muutosta asenteisiinsa ja käsitykseensä siitä, mikä kuuluu ihmisen normaaliin elämään vammasta riippumatta. (Oksanen & Öro 2015, 70–74.) Jos kehitysvammaisella henkilöllä ei ole asianmukaista tietoa ja tukea, vaara hyväksikäytölle ja väkivallalle on olemassa. Asioista puhuminen ei vahingoita ketään vaan se luo turvaa. (Bildjuschkin 2016.) Tulee kuitenkin muistaa että, seksuaalisuutta ei saa väkisin tuputtaa kenellekään, vaan lähihenkilön tulee kuunnella kehitysvammaista itseään ja hänen tarpeitaan.

Seksuaalikasvatuksessa on syytä muistaa ohjauksen rajat. Kuviossa 3 näytetään yleisesti käytetty seksuaalisuuden puheeksi ottamisen PLISSIT-malli. PLISSIT-malli havainnollistaa mikä on kehitysvammaisen lähihenkilöille ja jokaiselle aikuiselle sopivaa seksuaalineuvontaa, ja mihin tarvitaan seksuaalialan erityisosamista. Kouluttautumista ei saa kuitenkaan laiminlyödä, koska sillä lisätään tietoa ja poistetaan esteitä puheeksi ottamiselle. Seksuaalisuuden puheeksi ottaminen pitäisi olla luonnollista ja tärkeäksi koettua. PLISSIT-mallin on kehittänyt Jack S. Annon vuonna 1976. (THL 2015.) Hyödyntämällä PLISSIT-mallin puheeksi ottamisen tasoja tiedon ja ohjauksen antamisessa, voidaan suurta osaa asiakkaista auttaa ja tukea hyväksymään seksuaalisuus osaksi elämää.

PLISSIT-malli jäsentää ammatillista työskentelyä seksuaalikäytösten parissa. Mallissa työskentely on jaettu neljälle eri tasolle. Alin taso on Permission (P) eli luvan antamisen taso. Kehitysvammainen voi tarvita luvan olla seksuaalinen ja luvan keskustella seksuaalisuudesta. Seuraavalla eli Limited information (LI), kohdennetun tiedon tasolla kehitysvammainen voi tarvita kohdennettua apua esimerkiksi kondomin käytössä. Näitä kahta alinta tasoa voi jokainen aikuinen toteuttaa. Specific suggestions (SS) eli erityisohjeiden taso ja Intensive therapy (IT) eli intensiivinen terapia ovat seksuaalialan ammattilaisten alueita, ja tarpeen vaikeimmissa tilanteissa. (Verner 2013.)

KUVIO 3. PLISSIT-malli ja esimerkkejä mallin eri tasoilla käsiteltävistä asioista (Ryttyläinen & Valkama 2010, 52).

Usein vammaisten seksuaalioikeudet jäävät toteutumatta, eikä niiden tarvetta tunnisteta. Jos joltakin kielletään seksuaalisuus, kielletään samalla inhimillinen tapa elää. Asennekasvatuksen lisäksi yhtä tärkeää on kehitysvammaisen oikeus oikeaan tietoon ja neuvontaan. Seksuaalikasvatukseen kuuluu esimerkiksi ohjaus turvalliseen seksuaalitarpeiden tyydytykseen sekä seksiapuvälineiden käyttöön. (Bildjuschkin 2016.) Kehitysvammaiselle merkittävää on tiedon tuottaminen hänelle sopivalla tavalla, kuten erilaisin kommunikoinnin apuvälinein (Kuoppala 2011, 16 -18). Seksuaalisuudesta on vielä hyvin vähän selkokieleistä informaatiota.

Pornografian ja vääränlaisen informaation helppo saatavuus netissä, vääristää kuvaa seksuaalisuudesta. Etenkin kehitysvammaisella, jolla ei ole normaalia kykyä suodattaa saamaansa informaatiota, oikeanlaisen tiedon saanti on erityisen tärkeää. Mediasta, kavereilta tai muualta saatu tieto tai malli, voi saada kehitysvammaisen uskomaan että seksi ja sen määrä on pääasia, eikä omilla tunteilla ole merkitystä. (Cacciatore & Karukivi, 2014, 317–321.) Ilman oikeanlaista tietoa kehitysvammaisen saattaa olla helposti johdateltavissa ja houkuteltavissa vastoin omaa ymmärrystään ihmissuhteisiin ja tapahtumiin jotka vaarantavat hänen terveyttään. (Aaltonen & Arvio 2011, 107.) Kehitysvammaisen voi joutua myös muita helpommin seksuaalisen väkivallan kohteeksi ilman tietoa oikeasta ja väärästä (Valkama 2003, 15–17).

Turvataitojen opettaminen on tärkeä osa kehitysvammaisen seksuaalikasvatusta. Tieto siitä mihin saa koskettaa toista tai mihin toinen saa koskettaa minua, tieto siitä että saa itse päättää kenen kanssa ja millaista seksiä harrastaa, vai harrastaako lainkaan. Myös kondomin käyttöä ja ehkäisystä huolehtimista tulee ohjeistaa. (Oksanen & Öro 2015, 74.) Jokaisen oikeus päättää seksuaalisuudestaan ja kehoaan koskevista asioista on sitä tärkeämpi, mitä enemmän ihminen on perustarpeissaan riippuvainen muista (Bildjuschkin 2016). Kehitysvammaisella on usein vääristynyt kuva oman ruumiin koskemattomuudesta, joutuessaan olemaan paljon hoitotoimenpiteiden kohteena (Ryttyläinen & Valkama 2010, 17). Olisi tärkeää että kehitysvammaisen itse voisi määritellä oman intiimiytensä ja yksityisyytensä rajat.

Parisuhteen solmimisen ja perheen perustamisen pitäisi olla kaikkien ihmisten perusoikeus, myös kehitysvammaisten. Painostaminen ehkäisyyn, sterilisaatioon tai aborttiin tai seksuaalisuuden kieltäminen ovat seksuaalioikeuksien vastaisia. (Bildjuschkin 2016.) Vanhemmuuden käsittely on myös yksi seksuaalikasvatuksen osa. Myös kehitysvammaisella on samat biologiset tarpeet kuin muillakin ja haave omasta vauvasta. Lähihenkilöiden tulee suhtautua haaveeseen kunnioittavasti, mutta samalla tuoda esiin asia rehellisesti ja realistisesti. (Oksanen & Öro 2015, 76.)

4.4 Meidän asuntolassa saa pussata

YK hyväksyi 2006 Vammaisten oikeuksien yleissopimuksen ja kirjasi tuolloin vammaisten oikeuden saada tarvitsemaansa tietoa seksuaalisuudesta. Tieto tulee olla saavutettavissa sekä ymmärrettävästi että fyysisesti. Myös seksuaaliterveyspalvelut ja yksityisyys tulee olla kaikkien saavutettavissa. Ratkaisut saavutettavuuteen ovat yleensä yksinkertaisia. Saavutettavuutta voidaan tukea mm. erilaisin kommunikointivälinein, oman huoneen oven lukolla, esteettömällä kaupunkisuunnittelulla, ympäristön arvoja ja asenteita muokkaamalla sekä lähihenkilöiden tietämystä lisäämällä. (Kuoppala 2011, 16–17.) 10.6.2016, kymmenen vuotta myöhemmin, Suomi viimeinkin ratifioi yleissopimuksen. Ratifiointi tekee YK:n sopimuksesta hallitusta velvoittavan ja oikeuksista valvottavat. (Eduskunta 2016.)

Kehitysvammaisella on samat seksuaaliset tarpeet ja seksuaalisuuden portaat kuin muillakin ihmisillä. Seksuaalinen kehitys voi kuitenkin olla vammasta riippuen esimerkiksi viivästynyttä. Myös kehitysvammaisuuden taso sekä lääkitys, vaikuttaa henkilön kykyyn ilmaista seksuaalisuuttaan. Jokaisella on lupa tuntea seksuaalisia tuntemuksia ja toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan sopivassa muodossa riippumatta erityispiirteistään. Kehitysvammaisen voi tarvita opastusta oikean itsetyydytys tekniikan löytämiseen, lähellä oloon ilman seksiä, erilaisiin hyväilyihin sekä yhdyntäteknikkaan. Tutustuminen omaan kehoon ja toisen erilaiseen kehoon, sekä kehon reaktioihin on tärkeää. Kehitysvammaisen on tärkeää

myös oppia fantasian ja todellisuuden ero. Kaikkea saa ajatella, mutta kaikkea ei voi toteuttaa. Löytääkseen sopivia ja ympäristön hyväksymiä tapoja ilmaista seksuaalisuuttaan, kehitysvammaisen tarvitsee ohjausta ja tukea. (Örö 2017.)

Hoitotyössä seksuaalisuuden huomioiminen jää usein muiden terveyteen liittyvien asioiden varjoon. Seksuaalisuuteen ja seksuaaliterveyteen liittyvistä asioista ei työyhteisöissä puhuta tarpeeksi ja seksuaalisen hyvinvoinnin olemassa olo unohtetaan helposti. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 129.) Seksuaalioikeuksiin kuuluu myös oikeus yksityisyyteen ja omaan huoneeseen. Lähihenkilö tai hoitaja kunnioittaa asiakkaan seksuaalioikeuksia tehdessään hoitotoimenpiteet asiakkaan intymiteettiä suojaten. Kehitysvammaisen yksityisyyden haasteena voi olla oman tilan löytäminen. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 17.)

Kehitysvammaisilla esiintyvät aistipoikkeamat voivat aiheuttaa kosketus yli -tai aliherkkyyttä, tunne-elämän yliherkkyyttä, ja muita erilaisia poikkeavia käytöksiä. Kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuuden impulssit voivat olla hallitsemattomia ja yllätyksellisiä, ja lähihenkilöille suuri haaste. Myös aggressiivisen käytöksen syynä voi olla ongelmat seksuaalisuudessa. Vaikeasti kehitysvammaiset tarvitsevat usein paljon apua lähihenkilöiltä. Avun antaminen voi olla lähihenkilölle vaikeaa omista asenteista johtuen. Seksuaalisuuden kokemista voidaan helpottaa apuvälineillä. Nämä apuvälineet kuuluvat lääkärin määrääminä vammaispalvelulain mukaan korvattaviksi lääkinnällisinä apuvälineinä. (Aaltonen & Arvio 2010, 154–155.)

Tulee muistaa että myös kehitysvammaisten joukkoon kuuluu seksuaalisuuden moninaisuutta kuten homoseksuaalisuutta, biseksuaaleja, transvestiitteja. Homoseksuaalisten tunteiden tunnistaminen ja hyväksyminen on viime vuosina helpottanut julkisuudenhenkilöiden esiintulon ja median myötä.

Kehitysvamman aiheuttamien kehitysviiveiden ja erityispiirteiden lisäksi seksuaalisuuden toteuttamiseen vaikuttaa vuorovaikutustaitojen puute. Kehitysvammaisen voi olla vaikea saada viestinsä perille ja tulla ymmärretyksi. Kehitysvammaisen tarvitsee usein kommunikointinsa tueksi erilaisia kommunikointivälineitä tai tulkkia. Vaatii suurta luottamusta ja uskallusta tukeutua vieraaseen ihmiseen.

Voidakseen elää mielekästä elämää ja tunteakseen itsensä hyväksytyksi, täytyy ihmisellä olla mahdollisuus itsenäisiin valintoihin ja päätöksiin itseään koskevista asioista. Tasavertainen osallisuus ja vaikutusmahdollisuus yhteiskunnassa muiden kansalaisten kanssa luo pohjaa itsensä hyväksymisen tunteelle. Tasavertaisuus muiden kanssa edellyttää esteiden vähentämistä esimerkiksi tukemalla kommunikointia puhetta korvaavilla AAC- menetelmillä. (Saarinen & Tanttu 2005, 13 -17.) AAC on kansainvälinen yleiskäsitys puhuttaessa puhetta tukevista - tai korvaavista menetelmistä. Puhetta tukevia korvaavia menetelmiä ovat mm. sosiaaliset tarinat, kuvat, viittomat sekä esineillä kommunikointi ja erilaiset kommunikointilaitteet. (Huuhtanen 2011, 5–8.)

Tampereen kaupunkilähetys on tuottanut selkokielisen oppaan Seksuaalisuudesta selkokielellä, 2015. 35 sivuisessa oppaassa kerrotaan selkokielellä ja ymmärrettävästi mitä on seksuaalisuus, seksuaalioikeudet ja seksuaaliterveys. Oppaan avulla esimerkiksi asuntolan henkilökunta voi käydä kehitysvammaisen kanssa läpi seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä. Opas on tulostettavissa netistä. (Laulainen & Sarajärvi 2015.) Pertti Rajalan (2008), Kahden - Rakkaudesta ja seksistä selkokielellä on myös hyvä apuväline henkilökunnalle tai kehitysvammaiselle luettavaksi. Kirjassa mennään hiukan syvemmälle seurusteluun, seksiin ja sen toteuttamiseen.

Autismiliiton tuottama SEKSU: Seksuaaliterveyttä ja ihmissuhdetaitoja opas, 2016 on tarkoitettu lähinnä autismikirjon henkilöiden seksuaalikasvatuksen ohjaamiseen, mutta sitä voi käyttää käsiteltäessä seksuaalisuutta kenen kanssa tahansa. Tuotoksessa on erilliset oppaat sekä ohjaajalle että ohjattavalle. Kirja on tehty Yksin ja kaksin – seksuaalikasvatushankkeessa ja hankkeen nimellä löytyy You tubesta erilaisia puhuttuja näytelmiä seksuaalisuudesta.

Honkalampi- säätiö koordinoi projektin 2012–2015, jonka yhtenä tuloksena syntyi Sensonet sivusto. Sensonet muodostaa helppokäyttöisen tieto- ja materiaalipankin, joka tarjoaa välineitä seksuaalisuuden käsittelyyn ja siihen liittyviä turvataitoja kuvien, kuvatarinoiden, sosiaalisten tarinoiden ja videoleikkeiden avulla. (Sensonet i.a.)

5 TIETOISKUPÄIVÄ

5.1 Toimintaympäristö

Eteva kuntayhtymä on Suomen suurin vammaispalvelujen tuottaja. Eteva kuntayhtymän omistaa 45 eteläsuomalaista kuntaa, lukuun ottamatta Helsinkiä. Eteva tuottaa palveluja vuosittain yli 1600 vammaiselle, kehitysvammaiselle, mielenterveyskuntoutujalle tai muita erityistukia tarvitseville henkilöille. Toimipisteitä Etevalla on ympäri Uuttamaata noin 150 osoitteessa. Työntekijöitä Etevassa on noin 1300, joista 95 % toimii asiakaspalvelutyössä. Eteva tarjoaa palveluja asumisessa ja päiväaikaisessa toiminnassa, sekä asiantuntijapalveluita, kuten psykologi, lääkäri, AAC-ohjaaja, seksuaalineuvoja ja toimintaterapeutti. (Eteva kuntayhtymä. Omannäköistä elämää i.a.)

Etevan palveluihin hakeudutaan oman kunnan sosiaalityön kautta. Yhteistyössä asiakkaan kanssa luodaan moniammatillisessa tiimissä henkilökohtainen palvelusuunnitelma, joka perustuu asiakkaan tarpeisiin ja toiveisiin. Palaverissa asiakas on oman elämänsä asiantuntijana ja voi vaikuttaa palveluihinsa. Palvelujen tarkoitus on tukea asiakasta mahdollisimman itsenäiseen elämään ja varmistaa ihmisoikeuksien toteutuminen. Toiminnassa on tärkeää yksilökeskeinen työote. Yksilöllisillä palveluilla saadaan aikaan jokaiselle itsenäisempi ja omannäköinen elämä. Työssä kunnioitetaan vammaisten oikeuksia ja itsemääräämistä ja niitä pyritään edistämään. (Eteva kuntayhtymä. Omannäköistä elämää i.a.)

Mäntsälän toimintakeskus on yksi Eteva kuntayhtymän toimipisteistä. Asiakkaita toimintakeskuksessa on 77, joista osa osallistuu toimintaan osaviikkoisesti, yksilöllisten tarpeidensa mukaan. Asiakkaat tulevat palveluihin oman kuntansa sosiaalityön kautta. Toimintakeskuksen asiakkaat ovat eriasteisesti kehitysvammaisia henkilöitä, mielenterveyskuntoutujia sekä kuntouttavassa työssä olevia aikuisia, iältään 18–76 vuotiaita, miehiä sekä naisia. Asiakkaat tulevat erilaisista taustoista. Osa asiakkaista asuu itsenäisesti omassa asunnossa, osa tuetussa asumisessa, osa asuntoloissa ja osa vanhempiansa luona lapsuuskodissa. Toimin-

takeskukseen he tulevat joko kuntouttavaan ja kuntoa ylläpitävään päiväaikaiseen toimintaan, tai tekemään erilaisia alihankintatöitä, työskentelemään tuetussa työssä talon ulkopuolella tai eri tehtäviin toimintakeskuksen sisällä, kuten keittiötöihin.

Toimintakeskus on jaettu kahdeksaan eri ryhmään. Asiakkaat valikoituvat ryhmiin toiveidensa ja yksilöllisten suunnitelmiansa mukaan. Henkilökuntaa toimintakeskuksessa on itseni lisäksi 20, joista 14 on ohjaajia, koulutukseltaan lähihoitajia, kehitysvammaistenhoitajia tai sosionomeja. Ryhmissä työskentelee myös kolme avustajaa. Lisäksi henkilökuntaan kuuluu kaksi autonkuljettajaa ja emäntä.

5.2 Tietoiskupäivän suunnittelu

Opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka tavoitteena oli järjestää tietoiskupäivä kehitysvammaisille seksuaalisuudesta sekä herättää ajatuksia ja antaa tietoa kehitysvammaisten seksuaalisuuden tukemiseen ja tunnistamiseen. Toimintatutkimuksessa kohde voi yleensä olla melkein mikä tahansa elämään liittyvä asia. Olennaista on tuottaa tietoa ja pyrkiä tutkimuksen avulla parempaan muutokseen. Toimintatutkimuksen vaiheet noudattavat spiraalimaista mallia, jotka ovat suunnittelu, toteutus, reflektointi ja uudelleensuunnittelu. (Kuula 1999, 11.) Ennalta suunnittelua ja työskentelyä hankaloittavat inhimilliset, kulttuuriset ja sosiaaliset piirteet sekä osallistuvien henkilöiden ennakoimattomuus. Asiat tarkentuvat ja muuttuvat työskentelyn aikana. (Salonen 2013, 14.)

Aloitin opinnäytetyön teemapäivän valmistelun konkreettisesti käymällä Väestöliitossa Helsingissä ja sain sieltä mukaani pussillisen esitteitä ja kondomeja. Etevan asiantuntijoiden palvelupäälliköltä pyysin lupaa käyttää hyväkseni Etevan asiantuntijoita. Esittelin hänelle ideani ja sain positiivista palautetta. Laitoin sähköpostiviestiä AAC-ohjaajalle, seksuaalineuvojalle ja psykologille. Olin yhteydessä myös Mäntsälän seurakunnan kehitysvammatyötä tekevään diakoniin. Sain heiltä kaikilta vastauksen, että he ovat mukana, jos vain aikataulut saadaan

sovittua. Useita sähköpostiviestejä myöhemmin, löysimme yhteisen ajan. Psykologin osallistuminen oli epävarmaa.

Spiraalimallin mukaisesti käytin joulun ja tammikuun suunnittelemalla päivää ja keräämällä materiaalia jaettavaksi ohjaajille ja kehitysvammaisille. Keräsin myös listaa hyödyllisistä nettisivuista ja tulostin sellaisia jaettavaksi. (Liite 2. Nettisivuja seksuaalikasvatuksen tueksi.) Alkuperäinen suunnitelma muokkautui muun muassa tapahtumaan osallistuvien asiantuntijoiden vuoksi. Myös aiheen ennakkoon saama mielenkiinto aiheutti muutoksia tapahtuman sisältöön, koska minulle tuli paineita tehdä päivästä merkityksellinen kaikille ja pyrin lisäämään sisältöä.

Otin yhteyttä Terveystieteiden ja hyvinvoinninlaitokseen, Sensonet-projektin työntekijöihin sekä Tampereen kaupunkilähetystyöryhmään. Kaikki antoivat minulle positiivista palautetta, että olin valinnut tärkeän ja ajankohtaisen aiheen. Tampereen kaupunkilähetystyöryhmä lupasi postittaa julkaisemiansa selkokielisiä, Oikeus seksuaalisuuteen -oppaita.

Skype-puhelussa Etevan seksuaalivammaisryhmän kanssa kävi ilmi, että aihe on todella tärkeä. Hän korosti, että on hienoa, että olin valinnut kohderyhmäksi myös kehitysvammaiset, enkä ainoastaan ohjaustyötä tekeviä. Sain seksuaalivammaisryhmältä myös vinkin, että olisi tärkeää ottaa työssä esiin seksuaalisuuden monimuotoisuus, jota juuri kehitysvammaisilla esiintyy runsaasti mutta on vielä aika tuntematon käsite työyhteisöissä.

Ajankohdaksi saimme viimein sovittua ystävänpäivän 14.2.2017. Joka onkin oikein sopiva teemaan nähden. Sain mukaan tapahtumaan Mäntsälän seurakunnan kehitysvammaisryhmän ja diakonin, Etevan AAC-ohjaajan sekä seksuaalivammaisryhmän. Laitoin tiedon tapahtumasta Mäntsälän asumisyksiköihin sekä toimintakeskuksen seinälle. (Liite 1. Minimessut.)

Olin yhteydessä Helsingin kaupungin vammaispalveluissa työskentelevään seksuaaliterapeutti Kirsi-Maria Öroön, jolta sain vinkkejä hyvistä kirjoista ja nettisivuista, joista hakea tietoa, sekä paljon informaatiota aiheesta. Sain myös puhelun vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeusjärjestö Kynnys ry:stä, Tanja Rothilta.

Olin lähettänyt Kynnys ry:hyn sähköpostia vinkkejä kyselläkseni. Roth kertoi paljon omista vetämistään kursseista sekä kehitysvammaisten kohtaamasta kohtelusta, sekä antoi vinkkejä hyvistä lähteistä. Roth pyysi opinnäytetyötäni luettavakseen sen valmistuttua.

Posti on tuonut työpaikalleni useita lähetyksiä erilaisia selkokiekisiä oppaita, sekä muuta seksuaalisuuteen liittyvää materiaalia, joista yksi on Autismisäätiön tuottamaa Seksu, Seksuaaliterveyttä ja suhdetaitoja kirja, jota sekä Öro että Roth pitävät hyvänä kirjana puhuttaessa seksuaalisuudesta kehitysvammaisten kanssa. Kirjaan kuuluu sekä ohjaajan että kehitysvammaisen opas.

5.3 Tietoiskupäivän toteutus

Tietoiskupäivä toteutettiin ystävänpäivänä 14.2.2017, kahden tunnin aikana. Minua avustamaan oli tullut Etevan AAC-ohjaaja Katja Hintikainen kommunikointimateriaalien kanssa, Etevan seksuaaliterapeutti Miia Auvinen materiaaleineen, sekä Mäntsälän seurakunnan kehitysvammatyön pastori Sanna Ylä-Jussila. Osan aikaa mukana oli myös kehitysvammatyön diakoni Asta Kahra. Toimintakeskuksen ohjaaja Marika Rannikko avusti minua päivän sujumisessa. Marika on osallistunut Etevan järjestämän Kehitysvammaisen seksuaalisuus kurssille.

Aamu alkoi tietenkin teknisillä ongelmilla tajutessani, ettei talossamme ole langatonta verkkoa. Asia järjestyi AAC-ohjaajan puhelimen avulla. Järjestin tilaan esittelijöiden pöydät paikoilleen ja laitoin saamiani julisteita ja esitteitä seinille. Esittelijät saapuivat paikalle ja tilaisuus alkoi.

5.3.1 Kommunikointipiste

Vuorovaikutukseen tarvitaan aina vähintään kaksi osallistujaa. Jos henkilön ymmärtämisessä on vaikeuksia, hänellä ei ole puhetaitoa tai puhe on epäselvää, hänen osallisuutensa ohjaukseen ja neuvontaan on puutteellista tai jopa olematonta. Tällöin kommunikoinnissa tarvitaan apuvälineitä ja erilaisia puhetta tukevia

AAC-menetelmiä. Oppiminen on vuorovaikutusta, jossa tarvitaan yhteinen kieli. (Huuhtanen 2011.)

AAC-ohjaajan pöydällä oli erilaisia puheentuottamisohjelmia asennettuna iPadeihin, sekä puhelaitteita, joihin oli nauhoitettu puheviestejä. Hänellä oli pöydän täydeltä kuvamateriaalia, sosiaalisia tarinoita, valokuvia, sekä Papunetista otettuja kuvia. Papunet on verkkosivusto joka tarjoaa tietoa puhevammaisuudesta ja puhevammaisten ihmisten oikeuksista ja mahdollisuuksista. Sieltä löytyy myös kuvamateriaalia kommunikointiin. (Papunet 2017.) AAC-ohjaajan pöytä kiinnosti asiakkaitamme lähinnä teknisien ohjelmien vuoksi.

5.3.2 Diakoniapiste

Tammikuussa 2016 pidettiin Kirkon valtakunnalliset kehitysvammaistyön neuvottelupäivät Kouvolassa. Aiheena oli kehitysvammaisten seksuaalisuus. Paikalla oli Mäntsälän seurakunnan diakoni, Tiina Haukijärvi (2016), joka kertoi osallistumisestaan päiviin ollessani työharjoittelussa seurakunnassa. Kehitysvammaiset ovat osa yhteiskuntaa ja heitä koskettaa samat ilmiöt kuin meitä muitakin. Kirkon työntekijät ovat luotettuja ihmisiä joille voi puhua vakavistakin aiheista. Heillä tulee olla tietoa ja kykyä kohdata myös seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä. Kouvolassa erityisenä huolenaiheena oli kehitysvammaisiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta ja hyväksikäyttö.

Pyytäessäni paikalle seurakunnan edustajia, ajatukseni oli että asiakkaamme saavat esittää kysymyksiä ja ajatuksia yleensäkin kristinuskosta. Asiakkaat eivät tapahtuman aikana kyselleet aiheesta, mutta olivat iloissaan nähdessään tutun pastorin. Sanna ja Asta olivat tehneet pöydälleen kollaasin selkokielisestä Raamatusta, rististä ja sydäimestä. He olivat onnistuneesti ottaneet mukaan asiakkaiden oman osallisuuden ja heidän pisteensä olikin varsin suosittu. Asiakkaat saivat laittaa ymmärrettäviä ja kuvaavia kuvasymboleita kolmeen eri tauluun joissa kysyttiin; Kuuluuko rakkauteen aina seksi? Missä rakkaus tuntuu? Oletko

ollut ihastunut? Näin saimme helposti tietoa asiakkaiden ajatuksista ja aihe tuli lähelle ja omakohtaiseksi.

5.3.3 Informaatiopiste

Infopöydälle olin kasannut paljon esitteitä mm. Väestöliitolta, Autismisäätiöltä, Tampereen kaupunkilähetyksestä jne. Tarjolla oli myös kondomeja ja liukuvoiteita. Asiakkaita ei esitteet erityisemmin kiinnostaneet, ja kondomitkin tuntuivat aivan vierailta. Osa kuitenkin otti tarjolla olevia esitteitä mukaansa. Enemmän oli kiinnostusta esitteeseen jossa kerrottiin uudesta Kehitysvammalaista ja itsemääräämisoikeudesta. Seksuaalineuvojalla oli oma pisteensä ja siinä etenkin ohjaajat esittivät kysymyksiään. Seksuaalineuvojalla oli mukana paljon kirjallisuutta, joita asiakkaat selailivat.

Seteke eli Seksuaaliterveyttä kehitysvammaisille -projektin toteutti vuosina 2012–2016 Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamana Tampereen Kaupunkilähetys ry:n kehitysvammapalvelut. Sen tavoitteena oli kehitysvammaisten seksuaaliterveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Tuotoksena syntyi selkokielistet seksuaalisuus sivut. (Seteke i.a.) Olin hankkinut projektorin jonka avulla pääsimme näyttämään laajemmin tietokoneelta Seteke.fi sivuilta asiakkaiden toivomia kohtia. Ohjaajamme Marika kävi yksilöllisesti läpi asiakkaan kanssa niitä kohtia mitä asiakas halusi tarkastella. Pisteessä harjoiteltiin myös konkreettisesti kondomin avaamista ja laittoja, sormeen

6 POHDINTA

6.1 Kristillisyyden merkitys

Seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset ovat jakaneet kirkon ja seurakuntalaisten mielipiteitä kautta historian. Raamattu ei anna suoraa vastausta kysymyksiin, joten tulkinta riippuu tulkitsejasta. Osa uskoo mm. että Jumalan silmissä ihmisellä tulee olla vain yksi elämäkumppani, osa taas ajattelee voivansa avioitua uudelleen. Kirkon virallisen kannan kysymyksiin antaa piispat, kirkkohallitus ja kirkolliskokous. Kuitenkin kirkko leimataan usein yhden henkilön kannan perusteella ja saa tällöin mediassa helposti negatiivista julkisuutta.

Ihminen on seksuaalinen syntymästään lähtien ja seksi on kiinnostanut ihmisiä, kirkkoa ja oikeusjärjestelmää kautta vuosisatojen. Alkukirkossa ja juutalaisuudessa suhde seksuaalisuuteen oli myönteinen. Ihminen oli osa Jumalan luomistyötä. Valtakirkon aikaan ajateltiin että ylimääräinen seksuaalinen halu oli rangaistusta Aatamin synneistä ja kirkko alkoi kontrolloida ihmisten seksuaalisuutta. Kulttuuri näkyy yhä joidenkin ihmisten arjessa. Avioliitto, seksuaalisuuden toteuttaminen, epäitsekkäs rakkaus ja vastuu toisesta ovat keskeisiä käsitteitä puhuttaessa seksuaalisuudesta kristityn elämässä. Rippikoulun tavoite on valmistaa nuoria elämään kristittyinä. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 88–89.)

Seksuaalisuuden sanotaan olevan ihmisen elämän voima, osa Jumalan antamaa lahjaa. Seksuaalisuus on ihmisen sisällä, ihminen saa tuntoa, tahtoa, osata ja opetella. Seksuaalisuus on enemmän kuin seksi. Se on myös biologinen ominaisuus joka mahdollistaa uuden elämän syntymisen. (Järviö, Kinnula, Lankinen & Sarajärvi 2006, 45.) Ihmisten välillä on kautta aikojen ollut monenlaista vetovoimaa. Yleensä vetovoima kohdistuu vastakkaiseen sukupuoleen, mutta aina on ollut myös ihmisiä jotka rakastuvat omaan sukupuoleen. Loppujen lopuksi ihminen rakastuu ihmisen persoonaan, ei sukupuoleen. (Järviö ym. 2006, 51.) Yleisesti seksuaalisuus on määritelty enemmistön tavanomaisen suuntautumisen mukaisesti ja poikkeavat tavat on nähty väärinä (Ahola, Antikainen & Salmesvuori

2006, 9). Suomessa 2002 voimaan astunut laki parisuhteen rekisteröimisestä samaa sukupuolta olevien kanssa sai kirkon ja uskonnolliset yhteisöt pohtimaan näkemyksiään (Nissinen & Tuovinen 2003, 7).

Parhailtaan keskustelua käydään suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen. 14.10.2016 julkaistiin uutinen jossa kerrottiin Helsingin hiippakunnan radikaalista linjauksesta. Hiippakunta hyväksyy homoparien vihkimisen vastoin kirkon virallista kantaa. 1.3.2017 astui voimaan uudistuva avioliittolaki, joka mahdollistaa samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliiton. (Avioliittolaki 1a§. 8.4.2016.)

Myös ajan saatossa elämä on muuttanut muotoaan, esimerkiksi kysymyksiin esiaviollista seksistä ei Raamatusta löydy vastausta, koska sitä ei esiintynyt tuona aikana, vaan oli normaalia että tytöt naitettiin jo murrosiässä. Seksuaalisuus on ihmisen elämän intiimein ja yksityisin asia. Viimekädessä jokainen on itse vastuussa Jumalalle ja itselle miten toimii oman seksuaalisuutensa kanssa. Päätäntävaltaa ei voi kukaan ottaa pois. (Järviö ym. 2006, 97–100.)

Hoitohenkilökunnan tai kehitysvammaisen vanhempien oma kristillinen näkemys ei saa vaikuttaa kehitysvammaiselle annettuun ohjaukseen, vaan kehitysvammaiselle pitää antaa itsenäinen päätösvalta ja valinnan mahdollisuus, sekä tukea häntä hänen valinnoissaan. Hoitohenkilökunnan tulee huomioida asiakkaan uskonnollinen ja kulttuurinen tausta. Mikäli se on hoitajalle vieras, voi asiakkaalta itseltään kysyä, miten hän haluaisi seksuaaliterveyttään käsitellä.

6.2 Eettisyys ja ammatillisuus

Sosiaali- ja terveystalveissa jokainen ihminen haluaa tulla kohdatuksi ammatillisesti. Henkilökunnan ammatillisuuteen kuuluu, että he pystyvät kohtaamaan asiakkaan seksuaalisuuden, sekä tarvittaessa käsittelemään sitä asiakkaan kanssa. Talveissa työskenteleville ammattihenkilöille seksuaalisuus ja sen kohtaaminen voi olla vaikeaa. Kytäkseen kohtaamaan toisen henkilön seksuaalisuutta hoitaja joutuu pohtimaan myös omaa seksuaalisuuttaan. Aiheesta vaivautuneena, ei pysty antamaan toiselle tarvittavaa tietoa ja ohjausta.

Seksuaalisuuden puheeksi ottaminen edellyttää hoitohenkilökunnalta tietoa, hienotunteisuutta, asiakkaan kunnioittamista sekä hyviä vuorovaikutustaitoja. Suhautumiseen voivat vaikuttaa omien arvojen ja tiedon puutteen lisäksi vallitseva yleinen ajattelu, jonka mukaan ihmisen tulee käyttäytyä ja ajatella tietyllä yleisesti hyväksytyllä tavalla (Vilkkä 2010, 85–86). Seksuaalisuuden ja seksuaaliterveyden huomioon ottaminen on osa ammatillisuutta ja asiakkaan kokonaisvaltaista hoitamista (Ryttyläinen & Valkama 2010, 7–8). Tärkeä osa ammatillisuutta on myös kyky tunnistaa omaa osaamistaan ja sen rajoja sekä kyky hakea kollegiaalista apua ja tukea.

Kehitysvammaisen itsemääräämisoikeus ja itsenäisyys perustuu ihmisen vapautteen päättää omista asioistaan. Hoitohenkilökunnan tehtävä on kunnioittaa ja arvostaa kehitysvammaista itsenäisenä yksilönä ja arvostaa hänen tekemiään valintoja. Ristiriita voi syntyä, jos hoitajan mielestä kehitysvammaisen valinta ei ole hänen parhaakseen, tai että se on uhka kehitysvammaisen terveydelle. Rajan veto seksuaalisuuskysymyksissä on haaste hoitohenkilökunnalle. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 122–123.)

Rakastaminen ja tulla rakastetuksi on kaikille tärkeää. Rakkautta on kuitenkin monta lajia, eikä rakkautta aina voi kytkeä seksiin. Sanotaan että hoitotyön kantava voima on rakkaus, mutta hoitotyöhön ei voi sisällyttää seksiä. Myös vanhemmat rakastavat lastaan, mutta seksi heidän välillään on rikos. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 122–123.)

Hoitajan on välillä pysähdyttävä pohtimaan omia arvoja ja asenteita. Ammatillisuus ja kehitysvammaisen kunnioittaminen näkyy ihmisten tasa-arvoisessa kohtelussa huolimatta hänen vammastaan tai seksuaalisesta suuntautumisestaan. Jokaisella yksilöllä on oikeus tulla kohdelluksi ilman ennakko-odotuksia, ja kokea olevansa arvokas ja hyvä juuri sellaisena kuin on. Ihmisen täytyy saada tuntea olevansa turvassa ja hyväksyty kyetäkseen hyvään elämään. (Aho 2015, 177–178.) Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta, vähemmistöihin kohdistuvista tunteista, asenteista ja arvoista on hyvä puhua työyhteisössä jotta

kohtaaminen ja asennoituminen on luonnollista ja ihmistä kunnioittavaa (Ryttyläinen & Valkama 2010, 88).

Seksuaalisuus on hyvin henkilökohtaista. Hoitajat ovat sitoutuneet työskentelemään ammatissaan eettisten ohjeiden ja arvojen mukaan. Omat vakaumukset ja arvot eivät saa olla vallitsevia, vaan on kuunneltava asiakkaan kantaa. Asiakkaalla on lupa yksityisyyteen, itsemääräämiseen, sekä lupa olla myös kertomatta seksuaalisuudestaan. Asiakkaan ihmisarvoa ei saa loukata ja asiakkaan tulee voida luottaa hoitajaan. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 44–45.)

Kirjassa Kehitysvammainen potilaana, Aaltonen & Arvio (2011, 107) kirjoittavat ettei kehitysvammaisella ole samanlaisia paineita kuin valtaväestöllä menestyä opinnoissa, työelämässä tai avioliittomarkkinoilla. Heidän mielestään kehitysvammainen tällöin välttyy niin epäonnistuneilta parisuhteilta, omiin lapsiin liittyviltä murheilta kuin sukupuolitaudeiltakin. Sivulla 189 kirjoitetaan että kehitysvammaisella nuorella ei myöskään olisi voimakasta tarvetta vastakkaiseen sukupuoleen kumppanina ja että vastavuoroinen seksi on vain harvoille kehitysvammaisille mahdollista.

Ihmettelen kirjoittajien luomaa tekstiä, joka on kirjoitettu vain viisi vuotta sitten. Teksti kuulostaa minusta kamalalta, vanhanaikaiselta, ihmisarvoa alentavalta ja epätasa-arvoiselta. Myös kehitysvammaisella tulee mielestäni olla oikeus epäonnistua, tehdä virheitä, opiskella, avioitua, saada lapsia ja jopa murheita. Elää samanlaista elämää kuin muutkin, kaikkihan teemme joskus epäviisaita päätöksiä. Meidän tehtävämme on huolehtia että kehitysvammaisella on riittävät tiedot esimerkiksi vanhemmuudesta ja sen tuomasta vastuusta, eikä tehdä päätöstä kehitysvammaisen puolesta.

Pohtiessani omaa ammatillista kasvuani tehtävän aikana, mieleeni nousi erityisesti sanat vastuu ja valta. Ne ovat sanoja jotka tulee ottaa huomioon kehitysvammatyötä tehdessä. Hoitajilla on valtava kokonaisvastuu kehitysvammaisen hyvinvoinnista ja voi olla vaara että vastuu kääntyy joskus vallan puolelle, eikä enää muisteta kehitysvammaisen omaa toivetta. Seksuaalisuus on aihe joka todellakin antaa työntekijälle ajattelemisen aihetta, ja laittaa pohtimaan omaa työtä

ja arvoja monelta kannalta. Olisikin hyvä että seksuaalisuus otettaisiin puheeksi työpaikoilla, vaikkei juuri sillä hetkellä tarvetta olisikaan.

Seksuaalikysymyksissä ei kannata jäädä yksin jos asia ahdistaa tai tuntuu vaikealta. Myös henkilökunta voi hakea apua ja ohjausta kollegoilta, asiantuntijoilta tai netistä. Rohkeus kohdata seksuaalisuus kasvaa kokemuksen ja tiedon myötä. Päivän aikana huomasin, ettei aihe ollut itsellenikään kovin helppo. Mutta mitä enemmän keskustelimme, sitä helpommaksi se kävi. Lähihenkilöiden on tärkeää muistaa että aihe on yksityinen ja hyvin henkilökohtainen. Kehitysvammaisella on oikeus myös päättää haluaako hän aiheesta keskusteltavan ja kenen kanssa. Huomasin päivän aikana että aihe on vieras, ja joillekin myös arka. Ihmisen kunnioittamien ja arvostus nousee esiin tätä aihetta käsiteltäessä.

Aiemmin mainitsemaani Anneli Kiljusen blogin tekstiin on helppo yhtyä kehitysvammatyötä pitkään tehneenä ohjaajana. Aiemmin teimme helposti kaiken kehitysvammaisen puolesta. Vedimme vetoketjun kiinni, solmimme kengän nauhat, asioimme puolesta jne. Nykyään kehitysvammaista vaaditaan tekemään asioita itse, kuntoutetaan ja tuetaan selviytymään arjessa, annetaan mahdollisuus päättää oman elämänsä asioista, olla tasavertainen ihminen muiden joukossa ja olla onnellinen, oman elämänsä asiantuntija.

Sote uudistus astuu voimaan 1.1.2019. Sote uudistuksen tavoitteena on eriarvoisuuden poistaminen. Vaikka nykyisessä perustuslaissa henkilöiden välinen yhdenvertaisuus taataan, se ei käytännössä kuitenkaan toteudu. Toivottavasti Sote uudistus saa aikaan sen että myös kehitysvammaisen on yhdenvertainen kansalainen oikeuksineen ja valinnanvapauksineen. Siihen meillä tulevilla sosiaalialan ammattilaisilla voi olla mahdollisuus myös vaikuttaa. Ainakin uuden lain voimaan tullessa valtio antaa siihen hyvät puitteet, kunhan me vaan ammattilaisina puolustamme ja tuemme niitä jotka eivät itse saa omaa ääntään kuuluviin.

6.3 Jatkotutkimus haasteet

Päivän jälkeen pohdin tilaisuuden onnistumista ja siinä ilmenneitä seikkoja. Taivoitteenani oli että päivän jälkeen kehitysvammaisilla olisi hiukan enemmän tietoa seksistä ja seksuaalisuudesta, ja että heillä olisi uskallusta ja lupa ottaa asia puheeksi jonkun kanssa, sekä rohkeutta puolustaa omaa mielipidettään. Vaikka päivä olikin suunnattu erityisesti kehitysvammaisille, toivoin heidän mukanaan olevien ohjaajien saavan myös uutta tietoa, ja ennen kaikkea ajattelemisen aihetta. Henkilökunnan osuuden merkitys kehitysvammaisen tiedon lähteenä on merkittävä, joten halusin herätellä myös henkilökunnan ajatuksia ja asenteita.

Sain asiakkailta monenlaisia kommentteja. Miksi järjestän tällaista, koska mehän tiedetään jo kaikki seksistä. Joitakin selkeästi ahdisti tilanne ja he kysyivät, että eikö täällä ole tietoa muista aiheista. He olivat tyytyväisiä kun saivat tietoa itsemääräämisoikeudesta. Oli hyvä huomata että aihetta ei todellakaan saa tuputtaa jos toinen ei ole valmis. Osa asiakkaista oli todella kiinnostuneita ja he osasivat esittää hyviä kysymyksiä. Ohjaajilta tuli positiivista palautetta, ja toivottiin jatkoa tapahtumalle.

Mielestäni tapahtuma oli onnistunut. Olihan tämä oikeastaan historian ensimmäinen kosketus aiheeseen meidän toimintakeskuksessa. Jos nyt jälkiviisaana pysyisin jotain muuttamaan, niin vähentäisin esitteiden määrää ja tekisin useamman pisteen missä voisi saada henkilökohtaisempaa ohjausta. Kehitysvammaisen on vaikea kysyä, koska ei tiedä mitä kysyä. Vaikka olin lähettänyt tiedon tapahtumasta asumisen ohjaajille, niin valitettavasti asumisesta ei tullut osallistujia kuin muutama. Työmme kannalta on tärkeää että meillä olisi yhteinen näkemys asiakkaan tarvitsemasta ohjauksesta ja että hänen saamansa ohjaus on yhtenäistä sekä toimintakeskuksessa että asumisessa.

Jotta aloittamani työ ja askel kohti tietoa, ei jäisi tähän, olen esittänyt palvelupäälliköllemme ajatuksen ns. koulutuspäivistä asiakkaillemme. Esimerkiksi kolmen viikon välein voisi olla tilaisuus, johon tekisin koulutusohjelman. Ohjelmassa näkyisi mitä seksuaalisuuteen liittyvää milläkin kerralla käsittelemme. Mielestäni aihealueita on helppo käsitellä Seteken ohjelman avulla. Ohjelmasta saa vetäjä

tukea ja aiheet on esitetty ymmärrettävästi ja kuvilla tukien. Tilaisuus olisi avoin kaikille halukkaille.

Tässä opinnäytetyössä mainitsemiani oppaita ja kirjoja tulisi hankkia asiakkaiden ja ohjaajien käyttöön ja arkeen, jotta niihin voisi aina tarvittaessa helposti palata. Kun olemme käyneet aihealueita läpi, olemme jo oppineet paljon uutta seksuaalisuudesta. Silloin kysyminen ja tuen hakeminen ohjaajalta esim. ryhmäkodissa on jo paljon helpompaa.

Lähteet

- Aaltonen, Seija & Arvio, Maria 2011. Kehitysvammaisen potilaana. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Aho, Tuulia 2015. Teoksessa Erja Korteniemi-Poikela & Raisa Cacciatore. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus. 177–178.
- Ahola, Minna; Antikainen, Marjo- Riitta & Salmesvuori, Päivi 2006. Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Bildjuschkin, Katriina 2016. Ketju 6/2016. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Bildjuschkin, Katriina 2015. Seksuaalikasvatuksen tueksi. THL työpäperi 35/2015. Viitattu 29.1.2017. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%C3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5
- Bildjuschkin, Katriina & Ruuhilahti, Susanna 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Bildjuschkin, Katriina & Ruuhilahti, Susanna 2010. Puhutaan seksuaalisuudesta. Ammatillisia kohtaamisia sosiaali -ja hoitotyössä. Helsinki: Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa.
- Cacciatore, Raisa 2006. Lasten ja nuorten seksuaalisuus. Teoksessa Dan Apter, Kari Kaimola & Leena Väisälä (toim.) Seksuaalisuus. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Cacciatore, Raisa & Karukivi, Max 2014. Mielelön fiilis. Hyvän mielen käsikirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Eduskunta 2016. Vammaisten oikeuksien yleissopimuksen ratifiointi. Viitattu 28.1.2017. https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/vammaisten-oikeuksien-yleissopimuksen-ratifiointi.aspx

Eteva kuntayhtymä 2016. Omannäköistä elämää. Viitattu 6.1.2017. <http://www.eteva.fi/>

Haukijärvi, Tiina 2016. Diakoni. Henkilökohtainen tiedonanto 10.2. Mäntsälä.

Hintikainen, Katja 2017. AAC-ohjaaja. Henkilökohtainen tiedonanto 14.2. Mäntsälä.

Järviö, Eija; Kinnula, Arja; Lankinen, Kari & Sarajärvi, Maija 2006. Jumalan silmissä ihme. Puhetta seksuaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja sukupuoli-suudesta. Helsinki. Aids-tukikeskus.

Karha, Asta 2017. Diakoni. Henkilökohtainen tiedonanto 14.2. Mäntsälä.

Kaski, Markus 2002. Kehitysvammaisuuden kuva. Viitattu 8.1.2017. http://www.finnanest.fi/files/sulat_kaski.pdf

Kaski, Markus; Manninen, Anja & Pihko, Helen 2012. Kehitysvammaisuus. Helsinki. Sanoma Pro.

Kiljunen, Anneli 2012. Blogi. Kehitysvammaisille oikeus hyvään elämään. 10.11.2012. Viitattu 17.1.2017. <http://annelikiljunen.blogspot.fi/2012/11/juhlapuhe-kehitysvammaisten.html>

Korhonen, Elina 2011. Seksuaalioikeudet kuuluvat kaikille. Teoksessa Elina Korhonen, Inka Mäkinen (toim.) Ilman esteitä. Vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys. Helsinki: Väestöliitto, 10–11.

Korteniemi-Poikela, Erja & Cacciatore, Raisa 2015. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus.

- Kuntainfo 2016. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 8.1.2017. http://stm.fi/documents/1271139/2044491/Kuntainfo_3-2016+26.5.2016.pdf/a111d84f-2afa-4cfa-a21c-38c6d7a6149e
- Kuoppala, Timo 2011. Seksuaalioikeudet kuuluvat kaikille. Teoksessa Elina Korhonen & Inka Mäkinen (toim.) Ilman esteitä. Vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys. Helsinki: Väestöliitto, 15–17.
- Kuula, Arja 1999. Toimintatutkimus. Kenttätyötä ja muutospyrkimystä. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino.
- Laki kehitysvammaisen erityishuollosta 519/1977 (1 § 2), 20.5.2016. Viitattu. 8.1.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>
- Laulainen, Jenni & Sarajärvi, Maija 2015. Seksuaalisuudesta selkokielellä. Oikeus seksuaalisuuteen. Tampere: Tampereen Kaupunkilähetys ry. <http://www.seteke.fi/opas.html>
- Nissinen, Martti & Tuovinen, Liisa 2003. Synti vai siunaus. Homoseksuaalit, kirkko ja yhteiskunta. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Oksanen, Jonna; Hritcu, Mihaela & Martonen-Kankaanpää, Minna 2016. Seksu: Seksuaaliterveyttä ja suhdetaitoja. Ohjaajan opas. Helsinki: Autismisäätiö.
- Oksanen, Jonna & Örö, Kirsi-Maria 2015. Seksuaalikasvatuksen tueksi. THL työpaperi 35/2015. Viitattu. 29.1.2017 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%C3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5
- Owen, Frances & Griffiths, Dorothy 2009. Challenges to the human rights of people with intellectual disabilities. Cornwall: MGP Books Group.
- Papunet 2017. Kuvapankki. Viitattu 9.1.2017. <http://papunet.net/yksikko/papunet-sivusto>

- Raamattu. Suomen evankelisluterilaisen kirkon vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. HKI: Kirjapaja.
- Rajala, Pertti 2008. Kahden-Rakkaudesta ja seksistä selkokielellä. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Roth, Tanja 2017. Seksuaaliterapeutti. Henkilökohtainen tiedonanto. 27.1.2017. Puhelinkeskustelu.
- Ryttyläinen, Katri & Valkama, Sirpa 2010. Seksuaalisuus hoitotyössä. Helsinki: Edita Prima.
- Saarinen, Anja & Tantt, Satu 2005. Puhevammaisten tulkkipalvelu. Teoksessa Laurinkari, Juhani & Saarinen, Anja (toim.) Sanomaton sanoiksi. Näkökulmia puhevammaisten tulkkipalveluun. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus ja kehittämiskeskus. 13–17.
- Salonen, Kari 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
- Sensonet 2013. Seksuaalisuus. Viitattu 17.2.2017. <http://www.sensonet.fi/etusivu/>
- Seteke 2016. Seksuaalisuudesta selkokielellä. Viitattu 16.2.2017. <http://www.seteke.fi/seksuaaliterveytta-kehitysvammaisille-projekti.html>
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2017. Vammaispalvelut ja tukitoimet. Viitattu 9.1.2017. <http://stm.fi/vammaispalvelut-tukitoimet>
- Suomen YK-liitto 2015. YK:n ihmisoikeuksien julistus. Viitattu 19.3.2017. <http://www.ykliitto.fi/yk70v/yk/ihmisoikeudet>

- THL 2017. Seksuaali- ja lisääntymisterveys. Viitattu 29.1.2017.
<https://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalisuus-puheeksi/valmiita-malleja>
- Valkama, Kristiina 2003. Teoksessa Martta Kaukonen, Raija Raijas, Riitta Silver & Kristiina Valkama (toim.) Seksuaalinen väkivalta ja hyväksikäyttö. Juva: Ps-kustannus. 12–17.
- Vammaispalvelujen käsikirja 24.10.2016. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/laki-ja-oikeuskaytanto/vammaislainsaadannon-uudistus>
- Vernerinet 2017. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Kehitysvammaisuus. Viitattu 5.1.2017. <http://verneri.net/yleis/mita-kehitysvammaisuus-on>
- Vernerinet 2017. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Arki ja palvelut. Viitattu 25.1.2017. <http://verneri.net/yleis/seksuaalikysymykset-plissit-malli>
- Vilkkä, Hanna 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ylä-Jussila, Sanna 2017. Kehitysvammatyön pastori. Henkilökohtainen tiedonanto 14.2. Mäntsälä.
- Word Health Organisation 2010. Viitattu 8.1.2016.
<http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/news/news/2010/15/childrens-right-to-family-life/definition-intellectual-disability>
- Örö, Kirsimaria 2017. Seksuaaliterapeutti. Henkilökohtainen tiedonanto. 26.1.2017

Liite 1 Minimessut!!!

Seurustelu, Seksi, Kaverit, Tasa-arvo, Uskonto, Seksuaalisuus, Terveys, Homoseksuaalisuus, Avoimuus, Rakkaus, Pelko, Kieltäytyminen, Itsemääräämisoikeus

Tiistaina 14.2.2017 klo 10:30-12:30 Mäntsälän toimintakeskuksessa tietoa ja ihmettelyä seksuaalisuudesta!

Tervetuloa mukaan messuille, tilaisuus tarkoitettu kaikille!!!

Lisätietoja 7679/Jaana

Liite 2

Nettisivuja seksuaalikasvatuksen tueksi

Selkokielen sarjakuva: <http://www.sexpo.fi/sarjis/>

Turvataitoja lapsille: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90799/URN_ISBN_978-952-245-796-7.pdf?sequence=1

Seksuaalisuudesta kuvin ja selkokielellä: <http://www.sensonet.fi/etusivu/> sekä www.seteke.fi

Oikeus seksuaalisuuteen opas: <http://www.seteke.fi/opas.html>

Sosiaalisen tarinan valmistaminen: <http://www.sensonet.fi/sosiaaliset+tarinat/sosiaalisen+tarinan+valmistaminen/>

kuvia: <http://www.sclera.be/en/vzw/home>

kuvia: <http://papunet.net/materiaalia/kuvapankki>

kuuntele: <http://verneri.net/selko/ihmissuhteet/>

opetustarinoita: youtube/autismisäätiö yksin ja kaksin <https://www.youtube.com/watch?v=GRTG-fsGZec>